

»Utopije – /.../ imajo že od nekdaj to čudno lastnost, da se po navadi uresničijo.«¹

Kot vsi normalni narodi je imel in ima tudi slovenski svoje idealne želje in cilje. To je Združena² Slovenija. Njena temeljna značilnost je, da ni toliko vezana na državo kot na željo, da bi živeli skupaj kot neka državno-pravna enota, kjer bi skupno urejali jezikovno-kulturno-politično problematiko. Predpostavlja tako samoupravo, kjer bi bilo to mogoče najbolj optimalno uresničevati, tako politično kot seveda finančno.

Veliko bolj zapleteno je vprašanje, kdo so nosilci takih idej. O tem, da tako misli večina Slovencev, pravzaprav ni dvoma, razen takrat ko politiki »pobesniijo« v svojem oportunizmu in ljudem dokazujejo, kako je njihova politična opcija najbolj idealna. Desetletja in še tudi danes je pri nekaterih navzoče jugoslovanstvo, pred tem ilirizem in neolilirizem, avstroslavizem ipd. Vsekakor je nosilce takih misli in čustvovanj, gre tudi za moč in iskrenost narodne zavesti, zamanj iskati med elitami, kajti te so pragmatične in oportunistične. Seveda pa imajo enkratno lastnost, da si potem prisvojijo rezultate drugih. Poglejmo samo primer slovenske osamosvojitve. Tisti, ki so bili najbolj proti njej, ki so najbolj grmeli proti 57. številki Nove revije, ki so zlivali ne gnoj, ampak bruhali ogenj in žveplo na njene pisce, so se ljudem vsilili za nosilce slovenske državnosti. Pri tem si lahko privoščijo celo take očitne nelogičnosti, mislim konkretno na vodstvo Zveze borcev, ki še vedno prisega na Tita, hkrati pa si prilašča največje zasluge za slo-

vensko osamosvojitve. Njihovo delo je podobno združevanju nezdružljivega. Ljudje nasprotni veri in Cerkvi so pripravljeni ure in ure pripovedovati o neumnosti vernikov, ki častijo kline iz lestev sv. Jakoba, ki jih je ta videl v sanjah, sami pa počenajajo prav isto. Nosilce temeljnih narodnopolitičnih opredelitev nekega naroda torej ne gre iskati v uradnih političnih, kulturnih in znanstvenih elitah, ampak med ljudmi »druge in nižjih lig«, ki si to zaradi svoje neizpostavljenosti privoščijo, ki svoje narodne zavesti nimajo (po politični nuji) na koncu jezika, ampak v srcu. To so ljudje različnih izobrazb, vendar visoko inteligentni, ljudje, ki dejansko osmišljajo »narodno dušo«, če smemo uporabiti to nekoliko arhaično, vendar smiselno še vedno izjemno povedno besedno zvezo. Ti ljudje dejansko prevzamejo vlogo neformalnih elit v času največjih kriz, kot so svetovne vojne in podobno. Primere, ki smo jih navedli, smo izbrali zgolj in samo zaradi časovne bližine, da jih lahko vsak bralec preveri, najdemo pa jih tudi v starejših obdobjih in drugačnih ideoloških sistemih.

Čudna učenja zgodovine

Slovenski učenci nižjih, srednjih in visokih šol niso v primerjavi s svojimi evropskimi in drugimi sodobniki nič manj talentirani. Se pa od velike večine ločijo ravno po tem, da znajo zelo malo slovenske zgodovine. Naše ustno izročilo je v primerjavi z našimi nekdanjimi balkanskimi »brati« zelo siromašno

in nima stare tradicije. Bližji kot ep, ki je za kaj takega najbolj primeren, nam je lirika. Alpškemu kulturnemu krogu so očitno tudi bližje pravljice kot zgodbe, ki bi govorile o težki in žalostni preteklosti naroda. Seveda pa ne gre prezreti dejstva, da neslovenski državni okviri, v katerih smo živeli Slovenci, niso bili širokogrudni z uvrščanjem slovenske preteklosti v učne programe. Po I. svetovni vojni so nekdanjo skupno avstrijsko zgodovino nadomestili z jugoslovansko, ki nam je v bistvu še bolj tuja. Največjo škodo je utrpela starejša srednjeveška zgodovina. Po II. svetovni vojni se je ta čudna praksa še poglobila in nič boljše ni po slovenski osamosvojitvi, ko glede pouka slovenske zgodovine šola v samostojni Sloveniji sploh še ni poslovenjena. Nasprotno, v njej je anacionalnost bolj prisotna, kot je bilo nekdanj potujčevanje. Oboje je slabo. Anacionalnost rojeva cinizem, potujčevanje pa vzbudi vsaj kakšne pozitivne reakcije odpora. Odgovornost za tako stanje nosijo šolske oblasti, ki se načrtno izživljajo nad slovensko zgodovino, v mislih imam (politično) vplivne zunanje sodelavce strokovnih pedagoških služb iz kroga favoritov ministra dr. Slavka Gabra. Nemalo krivde nosijo za to tudi učitelji zgodovine, ki se jim ne ljubi učiti slovenske zgodovine. Veliko raje govorijo o Štefanu Dečanskem kot pa na primer o okolju, ki je pripeljalo do Brižinskih spomenikov. Kaj je za Slovence pomembnejše, ni težko ugotoviti.

Nemalo krivde ta takšno stanje nosi tudi slovensko zgodovinopisje. To sicer ni ignoriralo temeljnih problemov slovenske zgodovine, vendar dovolj pove dejstvo, da je bilo bolj v ospredju, kdaj so se Slovenci prvič odločili za Jugoslavijo kot za Slovenijo. Koliko slovenskih izobražencev ve, kdaj se Slovenija sploh prvič omenja? Avstrijci so imeli pred nekaj leti velike vsedrjavne proslave ob prvi omembi Avstrije, ali so se Slovenci kaj takšnega sploh že kdaj spomnili?

Predzgodovina Združene Slovenije

Kljub politični razdelitvi Slovencev med različne države in dežele, je ljudstvo, kot vse kaže, ohranjalo samopoimenovanje jezika in jezikovne oziroma narodne skupnosti kot slovenski oziroma Slovenec. To naj bi potrjevali tudi najstarejši zapisi teh oznak, ki sežejo gotovo v petnajsto, če ne celo stoletje prej. Večje težave z rabo teh poimenovanj jezika in njihovih govorcev so očitno imeli izobraženci, ki za oboje v tedanjem vedenju oziroma literaturi niso našli ustreznih pojasnil. Dodatno je zapletalo to terminologijo tudi dejstvo, da je take oznake zase rabil tudi del bližnjih slovenskih sosedov na vzhodu. Slovenski so pogosto zamenjevali s pojmom slavonski in obratno. Kljub temu, da se raba besed slovenski in Slovenec zaradi tiskanih besedil vse od reformacije dalje gosti,³ nenazadnje je jezik, razen nekaterih izjem, določal obseg prostora, kjer se je bilo mogoče sporazumevati v njem, pa se oznaka Slovenija kot oznaka ozemlja, ki ga naseljujejo Slovenci, prvič pojavi šele 1811. leta v pismu J. N. Primica Valentinu Vodniku. Nanjo je nedavno opozoril slavist Jakob Müller. Vse do njegovega odkritja je kot prva omemba veljala ona v pesmi Valentina Vodnika Ilirija zveličana napisana leta 1816 ali 1817. Zapisana je bila v obliki Slovenja, ki so jo nekateri rabili še v začetku petdesetih let 19. stoletja. Čeprav je bila ta pesem objavljena v tisku šele leta 1859, je morala krožiti pred tem v več prepisih. Vsekakor je bila beseda Slovenija nekaterim »slavistom« v prvi polovici 19. stoletja, pred letom 1848, že znan pojem.

Slovenija pomeni ozemlje, na katerem živijo Slovenci. Termin je verjetno starejši, njegova raba pa je oživila v letih, ko so ponovno vzpostavljali teritorialno ureditev Avstrijskega cesarstva po koncu Ilirskih provinc, ko so bili vsi Slovenci prvič po več stoletjih pod enim vladarjem. Izhaja iz narodnojezikovnega prin-

SLOVENSKA DEKLARACIJA.

1. Temeljna zahteva nas Slovencev je, da se slovenski narod, razdeljen sedaj na 4 države (Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madjarsko) — zedini v eno samo politično celino, ker mu je le tako zagotovljen njegov obstanek in vsestranski napredek.

2. Naloga največjega dela slovenskega naroda, živečega v Jugoslaviji, je, da ima njegova politika ta ideal vedno pred očmi, dokler ga ne doseže.

3. Zato si mora slovenski narod v jugoslovanski državi pridobiti tako samostojnost, da bo stalno privlačna sila za dele, živeče v drugih državah:

a) zagotovljena mora biti njegova narodna individualnost, njegovo ime, njegova zastava, njegova etnična kompaktnost, njegovo razpolaganje z lastnimi finančnimi sredstvi, njegova kulturna in politična svoboda;

b) zavarovani morajo biti z brezobzirno socialno zakonodajo življenjski interesi in harmoničen razvoj vseh potrebnih in koristnih stanov, zlasti kmetijskega in delavskega.

4. V ta namen je treba, da si Slovenci, Hrvati in Srbi v svobodnem sporazumu in na podlagi demokracije uredimo jugoslovansko državo iz ravnopravnih edinic, katerih ena bodi Slovenija.

5. Tudi skiepi SDK in RS tako ureditev zahtevajo, odnosno je ne onemogočujejo. Slovenci se jim pridružujemo in zelimo, da pri tem sodelujejo vse stranke in struje — doma in v državi — ki stremijo za isto ureditvijo države.

Ljubljana, dne 1. januarja 1933.

(Podpisi.)

cipa in začenja rušiti do tedaj splošno sprejet princip življenja v okvirih dežel: Kranjske, Koroške, Štajerske, Istre, Goriške, Trsta. Odmeve takratnega razpoloženja čutimo tudi v znamenitem govoru Antona Martina Slomška leta 1821 ob začetku delovanja Slovenskega zbora v celovškem semenišču, kjer je govoril, da "Slovenci je Kranjci, Korošci koker Štajerci". Želi si slovensko jezikovno zbližanje, preseganje dialektov ter verjame v prihodnost, "da bode v jeziku Slovenstva ena hiša, eden rod,

eno Slovenstvo, en govor". To so že vsaj kali, če že ne zametki ideje Združene Slovenije. Vsekakor bi kazalo prav pod tem vidikom Slomškovo zapuščino temeljito raziskati in ustrezna besedila tudi izdati. Vtis je, da ima tudi na tem področju naš kandidat za svetnika veliko več zasluga, kot domnevamo.

Pod vplivom sodobnih evropskih narodnih gibanj, zlasti nemškega in češkega, postajajo načrti o slovenskem enotnem etničnem ozemlju, slovenskemu narodu, njegovem sta-

nju ter kulturnih in političnih potrebah vse oprijemljivejši in določnejši v prvi polovici 19. stoletja. Vendar pa razvoj sprva ni šel toliko v smeri vprašanja političnih povezav slovenskega etničnega ozemlja, kot pa položaja slovenskega jezika in književnosti v njem. V tem pogledu je potrebno posebej opozoriti na Urbana Jarnika in njegovo analizo germanizacije na Koroškem v Cariniji 1826-ega leta⁴ ter njegovo prizadevanje za utrjevanje pojmov Slovenec, slovensko. Prizadevanja za utrditev slovenskega jezika v slovenski družbi najbolje ilustrira znameniti Slomškov govor *Dolžnost svoj jezik spoštovati* v Moosburgu na Koroškem leta 1838.

Izjemno vlogo v utrjevanju vseslovenske zavesti in krepitvi zahtev po ureditvi slovenskega jezika v javnem življenju so imela tudi predmarčna literarno-kulturna društva slovenskih dijakov in študentov v Gradcu. Nasploh imata Štajerska in njeno glavno mesto v tem pogledu veliko večji pomen, tudi zaradi tamkajšnje katedre slovenskega jezika,

ki je naša najstarejša, saj sega v leto 1812. Žal Janez Nepomuk Primic v Kolomanu Kvasu ni imel enakovrednega naslednika.

Kljub nedoslednemu upoštevanju Beneških Slovencev in Prekmurcev je Slovenijo v jezikovnem smislu jasno čutiti v podnaslovih nekaterih slovníc (Kopitar), slovarjev (Murko) in nekaterih drugih slovenskih književnih del. Porast vseslovenske zavesti ter prepričanje v prihodnost skupnega razvoja dokazujejo prizadevanja za poenotenje slovenskega knjižnega jezika, zlasti pa konec abecedne vojne in zavrnitev ilirizma, ki sta ovirala razvoj samostojnih slovenskih političnih konceptov. Zato ni slučaj, da se beseda Slovenija v tisku prvič pojavi ob koncu teh nejasnih konceptualnih razmer v pozdravni pesmi J. V. Koseskega v Novicah leta 1844 ob obisku cesarja Ferdinanda v Ljubljani. Lahko verjamemo Antonu Globočniku, ki je šestdeset let kasneje trdil, da so bili v začetku štiridesetih let 19. stoletja narodno zavedni Slovenci že za slovensko združitev. Raba be-

13. marca 1848 je moral državni kancler knez Metternich odstopiti.

sed Slovenec, slovenski je bila bolj kot na Kranjskem pogosta na Koroškem in Štajerskem. Vse večji pomen za slovenski kulturni in politični razvoj so začeli dobivati tudi slovenski študentje, zlasti oni na Dunaju, ki so v spoznavanju narodnih gibanj v Evropi in zlasti v stikih s pripadniki ostalih slovenskih narodov narodnopolitično hitreje dozorevali kot oni v domačem okolju. Vendar tudi ti niso bili brez domače podpore. Našli so jo zlasti pri nekaterih izobražencih, uradnikih, dijakih licejev in zlasti pri mlajši duhovščini, ki jim je dajala tudi nekatere neposredne pobude (Vrtovec).

Pred letom 1848 so si bili najbolj osveščeni Slovenci že na jasnem glede slovenskih jezikovnih zahtev, pobude za zemljevid Slovenije (Kozler) pa kažejo, da so hoteli poznati tudi teritorij, na katerem naj bi te uresničili. Revolucija je tako določila samo vsebino in način uresničevanja teh zahtev in, s protifrankfurtsko nastrojenostjo, tudi njihovo zaščito.

Uradno rojstvo Združene Slovenije

Marčna revolucija leta 1848 je z obetom ukinitve fevdalnega družbenega reda, dežele, med katere so bili razdeljeni Slovenci, so bile njegov produkt, in preobrazbo avstrijskega cesarstva v meščansko parlamentarno monarhijo, obetala notranjo preureditev države. To je vzpodbudilo Slovence k upanju, da bi lahko nastala nova večja upravna enota Slovenija, ki bo zajela vse ozemlje, ki ga naseljujejo. Osrednja slovenska osebnost prvih tednov revolucije glede oblikovanja slovenskih političnih ciljev je bil celovski stolni kaplan Matija Majar Ziljski. S člankom *Slava Bogu v višavah in na zemlji mir ljudem dobriga serca!*, napisanim 17. in objavljenim v Novicah 29. marca, je bil prvi, ki "je izrazil zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, ne da bi jo imenoval" (V. Melik). Hkrati so se začeli oglašati tudi drugi Slovenci, zlasti v obeh univerzitetnih mestih

Dunaju in Gradcu. Dunajski so 29. marca pismo pozvali kranjske deželne stanove, naj se postavijo na čelo slovenskega narodnega gibanja in zahtevajo narodovo zaščito. Na seji 6. aprila se je pokazalo, da stanovi sicer imajo nekaj posluha za jezikovne, kulturne in gospodarske potrebe slovenskih sodeželanov, ne pa za njihove nacionalnopolitične cilje. 6. aprila so dunajski Slovenci skupaj z drugimi takaj nahajajočimi se Slovani naslovili še poseben poziv na vse Slovence, naj se zavzamejo za Združeno Slovenijo. Ta je predvidevala združitev Slovencev v eno upravno enoto in slovenskim uradnim jezikom. Izhajala je iz notranje-politične preureditve Avstrijskega cesarstva, ukinitve dežel kot srednjeveških fevdalnih tvorb. V avstrijskem okviru je bila zahteva po Združeni Sloveniji "najdlje segajoča zahteva po prestrukturiranju zgodovinskih dežel na nacionalnih podlagah" (S. Vilfan).

Matija Majar-Ziljski, ki je razmere v Ljubljani dobro poznal, je v zadnjih dneh marca ali v začetku aprila sestavil posebno rokopisno peticijo, ki naj bi jo Slovenci podpisovali in poslali vladarju. Zahteval je, da se Slovenci koncentrirajo kot nacija z lastnim parlamentom, enak položaj slovenskega jezika, kot ga ima nemški v nemških in italijanski v italijanskih deželah, zavrnil vključitev v Združeno Nemčijo in še nekatere druge stvari. Kmalu jo je dopolnil s posebno tiskano razlago *Kaj Slovenci terjamo?*. Nekako v istih dneh je ptujski kaplan Davorin Trstenjak sprožil v slovenskem delu sekovske ali graške škofije peticijsko akcijo za njegovo ločitev od Gradca in pripojitev k Slomškovi lavantinski, ki bi cerkveno združila vse štajerske Slovence in jih delno povezala tudi z vzhodnim delom koroških. Svojo politično peticijo so sredi aprila sestavili tudi graški Slovenci (graška Slovenija) pod neformalnim vodstvom dr. Jožefa Muršca – Živkovega. Za vse te politične peticije in javne pozive je značilno spogledovanje s panslavizmom in ilirizmom. Ker je zlasti slednji imel

tudi nekatere ugledne nasprotnike (Slomšek, Bleiweis, Prešeren...), peticijska besedila pa so bila tudi predolga ali premalo sistematična, so dunajski Slovenci sestavili novo, vse-slovensko v treh točkah:

1. de bi se u treh gubernijah: ljubljanski, graški in teržaški raztreseni slovenski narod u eno kraljestvo pod imenam "Slovenija" z svojim deželnim zboram sklenil;
2. de bi se slovenski jezik u šole in u kanclije uvedel; in
3. de se Slovenija z nemško zvezo ne zjedini."

Kot vidimo, program še ne predvideva združitve tudi Beneških in prekmurskih Slovencev. Živeli so izven okvira dednih dežel in bi to v tistem političnem trenutku taki zahtevi, kot je bila Združena Slovenija, prej škodilo, kot bi ji koristilo. Dejansko bi jo onemogočilo. Ker so nanje v revolucionarnem letu 1848/49 nekajkrat opozorili, Matija Majar je celo ocenil številčnost Prekmurcev, lahko domnevamo, da je bila njihova združitev začasno odložena. So pa bili oboji v nadaljnjem političnem življenju med Slovenci bolj prisotni kot pa v revolucionarnem letu 1848/49.

Peticiji je dunajska Slovenija po Majarjevem vzoru dodala še poseben pojasnjevalni lepak "*Kaj bomo Slovenci cesarja prosili?*" in jo po 10. maju začela razširjati med Slovenci. Naslovljena je bila na vladarja, že od vsega začetka pa so jo mislili predložiti parlamentu, ki ga je bilo potrebno še izvoliti. V drugi polovici junija sta tako marsikje obe akciji, predvolilna oziroma volilna in podpisovanje peticije potekali vzporedno. Nista bili kompatibilni, saj so kmetje, ki so predstavljali večino volilcev, zasledovali predvsem svoje socialne cilje.

Ker se vse podpisane peticije niso ohranile, ni mogoče ugotoviti, kje vse so jih podpisovali, vprašljivo je zlasti Prekmurje, povsem nedvoumno pa je, da je dobil slovenski politični program množično podporo. Tako ni mogoče zagovarjati mnenja, da je užival le podporo ozkih intelektualnih krogov. Pod-

pisane peticije ne dokazujejo samo masovne podpore, ampak tudi takšno intelektualno ozadje, o katerem slovenska politika danes lahko samo sanja. Avstrijski parlament je bil poprej razpuščen, preden so slovenska in še številne druge peticije prišle na dnevni red. Kljub temu je bila pri osrednjih dunajskih oblasteh zelo dobro opažena. Nasprotniki ideje Združene Slovenije so njenim pristašem že takrat očitali separatistične tendence.

Združeno Slovenijo so podpirala tudi različna slovenska društva in slovenski časopisi, ki so začeli izhajati predvsem v drugi polovici 1848. leta. Žal pa tako prva kot drugi niso mogli preseči največje slovenske politične pomanjkljivosti v revolucionarnem letu 1848/49, to je odsotnosti osrednjega slovenskega političnega organa, ki bi akcije usklajeval, vodil in nenazadnje tudi financiral. Prva vseslovenska organizacija je šele 1851. leta ustanovljena Mohorjeva družba. Vse je slonelo na najaktivnejših posameznikih v Celovcu, na Dunaju, v Gradcu, Ljubljani, Trstu, Gorici in nekaterih drugih manjših krajih.

Čeprav peticija za Zedinjeno Slovenijo ni prišla v parlamentarno obravnavo, pa so o ideji, ki jo je zagovarjala, razpravljali v ustavnem odboru, kjer so bili Slovenci številčno in po kvaliteti poslancev nesorazmerno dobro zastopani. Njena najbolj vneta zagovornika sta bila pravnik dr. Matija Kavčič in dr. Jože Krajnc. Kljub temu da so načela naravnega prava poleg Slovincem ustrezala tudi tistim Italijanom, ki so gledali na koristi svojih rojakov na Tirolskem, in tistim Nemcem, ki so bdeli nad svojimi rojaki na Češkem (Sudeti), je v parlamentu prevladal historični princip, kar je avtomatično pomenilo ohranitev starih dežel in konec upanja za Združeno Slovenijo. Tako tudi podpora, ki jo je dobil program Združene Slovenije od slovanskega kongresa v Pragi, hrvaškega sabora, od leveice avstrijskih Nemcev in tudi Palackega, ni mogla imeti praktičnih učinkov.

Tako kot drugi in večji avstrijski narodi tudi Slovenci v revoluciji 1848/49 niso mogli uresničiti v celoti svojega političnega programa. Predvsem to velja za Združeno Slovenijo, ker Avstrijsko cesarstvo vse do svojega konca ni ukinilo dežel. Kljub vsemu pa njihova prizadevanja v celoti niso bila neuspešna. **Avstrijska vlada je poslej priznavala Slovence kot enoten narod, tiskala zanje enotne šolske učbenike, slovenski jezik je postal predmet v gimnazijah, prevajala je avstrijski uradni list v slovenski jezik.** Slednje je bilo izjemno pomembno ne le zaradi nekakšne enakopravnosti slovenskega jezika z drugimi, večjimi, ampak predvsem zaradi posledičnega razvoja slovenske terminologije, ki jo je zahtevala zakonodaja, ki pokriva vse plasti življenja. Posledice slovenskega narodnega gibanja so vplivale tudi na oblikovanje meje mariborskega okrožja, ki je tekla skoraj po narodnostni meji. To je bilo kasneje pomembno tudi za meje lavantinske škofije, ko je Slomšek 1859. leta njen sedež prenesel iz Št. Andraža v Maribor.

Težave z oceno revolucionarnega leta 1848/49

Tako kot so bila v letu 1848/49 velika pričakovanja, je bilo po njej tudi tako veliko razočaranje, da mnogi niso videli uspehov, ki dejansko niso bili majhni. Mnogi so enostavno spregledali odpravo fevdalizma. To je bila vseavstrijska zahteva in je Slovenci niso posebej izpostavljali, čeprav je bila tudi njihova. Kasneje so se te pridobitve polastili nemški liberalci.

V zvezi z odpravo fevdalizma, političnimi svoboščinami in demokracijo nasploh je mogoče zaslediti trditve, da te v slovenskih političnih zahtevah ni. Tak očitek je točen, vendar ne ustreza resnici. Slovenci so ne le v praksi, ampak tudi dejanjih in pisanju podpirali splošne demokratične zahteve. Te je Matija Majar, pa ne samo on, v svojem zna-

menitem članku, pa ne samo v njem, *Kaj Slovenci terjamo?* taksativno naštel. Slovenski »politiki« tiste dobe so se zavestno odločili, da splošnih avstrijskih zahtev ne bodo ponavljali, ampak bodo predstavili samo specifično slovenske. Torej ni res, da takšnih zahtev Slovenci niso imeli. Iz podpisovanja dunajske peticije na Dolenjskem celo iz dokumentov vemo, da so pri podpisovanju o socialnih in političnih vprašanjih še kako govorili! Zelo verjetno je, da so jo marsikje prav zaradi take predstavitve tako množično podprli.

Drug očitek je, da jo je podpiral samo ozek krog intelektualcev, pa še ti naj bi bili nepomembni. Omenili smo že, da vsa slovenska politika danes ne premore takega človeka, kot je bil dr. Fran Miklošič ali dr. Jožef Krajnc ali dr. Matija Dolenc, če omenim samo te tri. Zanimivo je dejstvo, da so pri razglašanju takih veleumnih ugotovitev najbolj aktivni tisti »visoki izobraženci«, »intelektualci«, ki so se tudi v letih 1990 in 1991 poskrili in nasprotovali tako osamosvojitvi kot demokratizaciji. Prav tragično je, kako ti spoštovani kolegi ne morejo mimo Kardeljeve ocene, ki je v svoji knjigi *Razvoj narodnega vprašanja* zapisal: »Malokdaj se malim narodom v zgodovini tako maščuje kakor njihova udeležba na strani reakcije. Tako sta tudi vloga slovenskega naroda 1848. leta in njegov poraz kakor mora ležala na vsem njegovem kasnejšem razvoju. Od 1848. leta dalje so bili Slovenci v avstrijskem političnem življenju bolj ali manj »topovska hrana« reakcije vse dotlej, dokler se ni v areni pojavil slovenski proletariat kot organizirana politična sila.«⁵ Proti njej oziroma preko nje jim ni mogoče pomagati še s takimi argumenti, saj jih enostavno niso sposobni videti.

Ker smo slovenske dosežke zgoraj že našteali, jih ne kaže ponavljati. Vprašati pa se je vseeno treba, kakšne namene imajo tisti, ki jih želijo danes zamolčati? Verjetno gre za zelo kompleksen problem, vreden truda psi-

hoanalitika ali psihiatra. Segal namreč od problemov, ker so (znova) zamudili priliko, da bi bili pravi čas na »pravem vlaku« in iz tega kovali različne privilegije, ki so jim imeli včasih zaradi takih ali drugačnih zvez z revolucijo in KP, preko jugoslovenarstva do antidemokratizma in narodnega nihilizma.

Slane niso uničile korenin

Program Združene Slovenije, z izjemo protifrankfurtske točke, je po letu 1848 ostal trajna slovenska politična zahteva, ki je v slovenski javnosti posebno odmevala v prelomnih zgodovinskih trenutkih vse do slovenske osamosvojitve, kot so bili odprava neoabsolutizma in začetek ustavnega življenja, uvedba dualizma, ob raznih političnih krizah ter novih političnih konceptih v vseh nadaljnjih državnih okvirih. Ker za mnoge svoje temeljne pomanjkljivosti, to je pomanjkanja zgodovinskopravne podlage in številčne šibkosti, ni mogel odpraviti, so ga skušali nekateri preoblikovati v notranjeavstrijskem, neoilirskem, trialističnem in jugoslovanskem smislu. Le prvi od teh je v nasprotju z idejo Združene Slovenije. Ideja Združene Slovenije vrsto desetletij ne predpostavlja samostojne države, čeprav se z zahtevo po lastnem parlamentu določenim elementom lastne državnosti tudi ne odpoveduje, ampak predvsem jezikovno-kulturno, politično in upravno avtonomijo.

Slovenci so znova postavili zahtevo po združenju Sloveniji po padcu neoabsolutizma 1859. leta. Slovenska peticija predsedniku avstrijske vlade Schmerlingu je izvala proteste in norčevanje političnih nasprotnikov. Politični nastopi so se zato začeli omejevati predvsem na jezikovno točko slovenskega narodnega programa. To so skušali 1865. leta reševati tudi z notranjeavstrijskim programom, po katerem bi slovenski poslanci notranjeavstrijskih dežel na skupnih sejah reševali naše narodnostne probleme. Ponovno možnost za postavljanje zahteve po Združenju Sloveniji je

ponudila reorganizacija države zaradi avstrijsko-ogrskega konflikta. Jeseni 1865 je Luka Svetec mislil na novo akcijo za Združeno Slovenijo s pomočjo peticije vladarju.

Po letu 1848 je ideja za Združeno Slovenijo dobila najmočnejšo podporo v taborskem gibanju v letih 1868 – 1871, ki se ga je udeležilo več deset tisoč ljudi. Ti so na zborovanjih sprejete sklepe tudi javno potrjevali. Vsekakor mislimo, da je podpisovanje političnega dokumenta, in to na tedanji način verificirano, politično veliko močnejše in odločnejše dejanje kot pa dvigovanje rok na masovni manifestaciji. Zato podcenjevanje slovenskega narodnega gibanja iz leta 1848/49 v »korist« taborskega pomeni hud nesporazum z zgodovino. Organizatorji taborov so zahteve po Združenju Sloveniji ter popolni javni uveljavitvi slovenskega jezika znali uspešno povezati tudi z ostalimi slovenskimi gospodarskimi in socialnimi problemi. V naslednjih letih je nekakšno ekonomsko – podjetniško Združeno Slovenijo čutili tudi v ustanavljanju Banke Slovenije, ki naj bi povezala ves slovenski kapital za uspešno delovanje velike zavarovalnice. Podjetje sta uničili borzni zlom 1873. leta in nesposobnost vodstva. Ideja Združene Slovenije se je sporadično ponavljala v naslednjih letih na deželnih zborih, odločnejše med ljudstvom pa v treh taborih leta 1878 na Primorskem proti italijanskim zahtevam po našem ozemlju. Glede na to, da je pri nekaterih slovenskih politikih vse bolj prevladoval občutek neuresničljivosti zahteve po samostojni slovenski upravni enoti, zaveznikov in podpornikov pri drugih avstrijskih slovanskih narodih, zlasti pri Čehih in Poljaki, zaradi sklicevanja na naravno pravo niso nikoli našli, so se začeli od 1870 dalje, zlasti pa v začetku 20. stoletja, vse bolj povezovati z južnimi Slovani v monarhiji (jugoslovanska ideja), zlasti Hrvati. O tem so intenzivno razpravljali v Kranjskem deželnem zboru 1909. leta. Politični višek te

Slava Bogu v višavah

in na zemlji mir ljudem dobrega serca!

Prisijalo je rumeno sončice tudi nam Slavem! Kar smo iskreni domorodci želeli, to se je, hvala Bogu! 15. Brezna (susca) tega leta zgodilo! Presviti nas Cesar Ferdinand so dali vsem svojim narodom ustavo (konstitucijo!) ☺

Berž ko bodejo ukazali, morajo vsi narodi našega cesarstva, zato tudi mi Slovenci nekoliko poslanikov na Dunaj poslati. Tam bode velik — veličastven zbor, in za nas Slavene neizmerno imeniten.

Vsaki narod mora svojim poslanikom odkritoserčno naročiti vse kar želi, da bi se v deželi upeljalo, poravnalo in spremenilo. Zdaj — ne samo da smemo, temoč mi moramo odkritoserčno vse govoriti in povedati, kar za svoj narod — za svoje Slovence na Koroškem, Štajarskim, Krajnskim, Goriskim, v Istri in sicer po slovenskih deželah želimo. Zdaj se more začeti sreča našega naroda, zdaj moremo stopiti, kakor slobođen narod med druge slobodne narode — mi vsem slobodnim narodom enaki; zdaj smo k temu očito in javno povabljeni: presviti! Cesar sami so ukazali! — Na Dunaji, mestu cesarskim, je mesto našim Slovenskim poslanikom med naj višji gospodo pripravljeno. Naši poslaniki se bodo poslušali, — kar bodo rekli, to bode veljalo za nas vse. Tako imenitnega časa za vse Slovence še ni bilo, kar sonce sije, in Bog sam vč ali kadaj kaj takega za Slovence bode. Samo nekoliko tednov je časa. Mi tega zlatiga časa ne smemo zamuditi! Ako nič ne poželimo, ali ako poželimo kaj škodljivega ... tedaj je za naš narod grob že izkopen. — V teh tednih, ko se vsi avstrijski narodi veselijo, iz novega se oživljajo, bi imeli žalosten pogreb našega naroda. Bog sam nas tega vari — in iskreni naši domorodci in vlastenci! Ne bodimo leni in nemarni! Kako gerdo bi bilo, ako bi ne vedili in bi ne hotli si pomagati, ker nam je zdaj je potreba, samo oglasiti se in pozeleti, cesar nas narod potrebuje.

Kaj je zdaj za nas naj potrebnejšega? ...

Vsaki izmed nas Slovencev gledaj, da po deželi mir vlada. Razbojništvo in nemir se nista nobene dežele osrečila; razbojnik in tisti, ki je obropal — obadva sta siromaka!

Ne zaničujmo nobenega naroda, ki se k našem slavnemu cesarstvu stjeje. Mi smo si vsi bratje — Slaveni, Nemci, Italijani, Vogri. Mi vsi eden drugega potrebujemo; vsi vkup se lahko vsakemu sovražniku vbranim — vsaki posebej je pa siromak, težko bi se vbrani. Kdor druge zaničuje, samo nemir dela. Vsaki naj v svoji deželi doma živi, kakor mu je drago in ljubo: Nemec po nemško, Italijan po italijansko, Voger po vogersko ... Mi Slaveni pa tudi (tverdo, z vso močjo)

narodi jednaki. Mi nismo čez Nemce, Italijane ali Vogre — pa tudi oni niso čez nas. To naj pri vsaki priložnosti vsaki Slovenec proti vsakimu govori in tverdi!

Povsod pokažimo, da svoj slovenski narod ljubimo; pojisimo med nami verle domorodce in vlastence, kleri naš jezik in nas vse Slovence ljubijo; mi jih bodedo potrebovali, kakor oči v glavi. Okoli njih se zverstimo, z njimi se pogovarjamo, kaj bode narodu potreba.

Svojiga naroda ne zapustimo; Slovence s Slovincem bratovsko potegni! ... Slovence znanja nosi ... po slovensko se veselje, ne po ptuje, postavim, da ključ po latinsko „Vivat“ — temuč oglesi se in zaklič, kakor je slovenska gospoška navada: Slava! Slava! ... da se vč, da si Slovenec. Kdor hoče, da ga drugi spoštujejo, naj se sam spoštuje. Ptuj nikdar ne bodi, kdor svoj biti more!

Naj imenitnejši iz med vsega je sadaj, da se iskreni domorodci in verli vlastenci k zboram deželskim in pa k velikimu zboru na Dunaj poslijejo, kleri naš materni jezik in ves naš narod ljubijo, da se bojo za nas serčno potegnili. Takim veliko čast skazimo; oni so podporniki naše sreče.

Kaj pa mi želimo? Kaj bodedo pred vsem drugim naj serčneji svojim poslanikom naložili, da za nas na zborih govorč?

Več stvari; — nej imenitnejši pak je: da bode nam slobodno, da moremo v Sloveni kadar koli hočemo in kakor hočemo po malim v šole in v kancelije vpeljati naš slovenski jezik, da nas ne sme noben narod siliti, ptuj jezik nam nametovati. ☺ Italijani imajo v vsih svojih solah in kancelijah italijanski jezik, Nemci nemški, Magjari magjarski. To je pametno in prav. Nam mora biti naj ljubi pa naš Slovenski jezik! To pravico si moramo tudi mi zadobiti. To je prva potreba! Ako zdaj zamudimo, proti našemu narodu poguba; ali pak zdaj vsi naš jezik in narodnost branimo, čaka našiga naroda gospoška sreča!

To za zdaj. Ako hode potreba, se skoro spet oglašim, da se prav pogovorimo od teh stvari, ki so nam zdaj nar imenitni. Saj smo do zdaj kar bodi brali v Novicah od ptujih narodov: Amerikanov, Španijolov, Zamorcov, Francozov ... zdaj naj govorimo tudi od svojih vlastnih stvari. Neumnež, kdor bi ptuje proso branil, svoje pa vrabcam pustil! V svetim pismu stoji: Kdor za svoje ne skerbi, je včro zatajil, in je lujsi od nevernika! (I. Tim. 3. 8.)

Matija Majar.

Oznaniča e. k. krajskiga deželnega poglavarstva.

Krajsko deželno poglavarstvo je zavoljo tolovajskih razbojnikov na 17. 22. dan tega meseca zaplenilo

Članek Matija Majarja Ziljskega »Slava Bogu na višavah« v Novicah 29. marca 1848.

smeri predstavlja čas po objavi majniške deklaracije spomladi 1917 do konca I. svetovne vojne. Takrat je slovensko politično gibanje zopet dobilo množično podporo kot leta 1848 ali v taborskem gibanju.

Svojevtrsten način delnega reševanja ideje Združene Slovenije pomeni tudi zagovarjanje personalnega načela uveljavitve narodnih pravic, seveda zgolj v jezikovnem smislu, kar sta zagovarjala Matija Majar 1865. leta in še določneje Etbin Kristan 1898. leta. Blizu temu je tudi ideja o ustanovitvi narodnokulturnih zastopov po deželah oziroma posebnih nacionalnih administrativnih enot, ki bi reševale

narodnostne in jezikovne potrebe. To so zahtevali na vseslovenskem in istrsko-hvaškem shodu poslancev leta 1897, oziroma v adresi kranjskega deželnega zbora vladarju 1898. leta.

Oktober 1918 so imeli Slovenci kot obljubo avstrijskega ministrskega predsednika na razpolago avtonomijo, cesar je obljubljal zvezno državo s samostojno državno skupnostjo, pripravljeni pa so bili sprejeti le tako rešitev, ki bo zajela vse južne Sloane v monarhiji. Zato so 29. oktobra 1918 bistveno prispevali k ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je bila "prva stvarna oblika uresničenja programa Zedinjene Slo-

venije" (J. Perovšek). Njena Narodna vlada za Slovenijo je v njej izvrševala državno oblast in imela delno celo konfederativni položaj (M. Stiplovšek), Slovenci so z njo uveljavili narodno samoodločbo in se izkazali kot suveren narod. 1. decembra 1918 se je država SHS združila s Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Z nastankom Jugoslavije je zaradi razkosanja Slovenije doživela ideja Združene Slovenije v teritorialnem pogledu najhujši udarec po pripojitvi Beneških Slovencev Italiji 1866. leta. Zgubila je približno tretjino ozemlja, pri čemer je bila Primorska njen najbolj razvit in podjetni del. Šoka zaradi izgube "slovenske denarnice" (Trst) in "slovenskega srca" (Koroška), niso mogli nadomestiti niti pridobitev Prekmurja, niti prenehanje nevarnosti nemške, italijanske in madžarske prevlade na jugoslovanskem delu slovenskega ozemlja oziroma uveljavitve slovenskega jezika v smislu 2. točke iz leta 1848. Teritorialni tragediji izgube velikega dela etničnega ozemlja se je kmalu pridružila tudi izguba avtonomije. Dogodki ob koncu I. svetovne vojne oziroma razpadu Avstro-Ogrske so potrdili mnenje tistih, da Slovenci lahko uresničujejo svoje nacionalno vprašanje samo "v prav izrednih razmerah, le ob svetovno zgodovinskih okoliščinah" (Ivan Šušteršič).

Opredelitev Slovencev za pleme enotnega jugoslovanskega naroda, razdelitev Slovencev na ljubljansko in mariborsko oblast na podlagi Vidovdanske ustave in še drugi centralistični principi, na katerih je slonela Jugoslavija, so bili v nasprotju z idejo Združene Slovenije. Ni bilo samoupravne enote Slovenije in še manj ljudskega zastopstva, ki bi jo kot celoto upravljalo. Kraljevina Jugoslavija, ki je nastala po uvedbi diktature leta 1929, je Slovincem vzela celo ime. Nastanek Dravske banovine je po 28. avgustu 1931, ko sta bila vrnjena črnomaljski in metliški okraj, združil vse Slovence v eni upravni enoti, ki

pa Slovincem ni zagotavljala ne imena, ne avtonomije, niti ni odpravljala drugih neprijetnosti centralizma.

Spoznanja, da so bila upravičena opozorila na nesposobnost skupnega bivanja Slovencev, Hrvatov in Srbov (I. Šušteršič), da predstavljajo ti narodi "moči, ki se odbijajo, a ne vežejo" (inž. Anton Štebi), so zahtevala od slovenskih politikov nova iskanja rešitev za slovenski narod. Ta so zelo omejevala položaj primorskih in koroških Slovencev, ki so bili izpostavljeni ne le hudemu raznorodovanju, ampak načrtovanemu izničenju. Ob obstoječih državnih okvirih so hoteli ohraniti slovensko individualnost na področju jezika in kulture ter pridobiti na slovenski državnosti. Iskanja so šla lahko edino v smeri avtonomistično-federativnih načel preureditve jugoslovanske države. Pri tem so naletela na ostro nasprotovanje slovenskih zagovornikov centralizma in unitarizma, ki so bili najmočnejši med liberalci.

Avtonomistično-federativne zahteve po preureditvi države so prvi postavili že poslanci iz vrst SLS v ustavodajni skupščini 1921. To je ostala njena trajna politična drža, zlasti ko je bila v opoziciji. Pomembna je bila tudi avtonomistična izjava slovenskih kulturnih delavcev iz leta 1921 in stališča nekaterih manjših strank oziroma koalicij leve in desne provenience istega leta. Tak program je zagovarjala tudi januarja 1923. leta ustanovljena Socialistična stranka delovnega ljudstva. Kasneje sta si ji pridružili tudi Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev ter Slovenska kmetijska stranka. V ostrini zahtev je sprva izstopal zlasti dr. Anton Novačan in njegova Slovenska republikanska stranka. Ta je predlagal preobrazbo Jugoslavije v Federativno republiko Jugoslavijo, ki bi vključevala tudi Bolgarijo. Vsaka federalna enota bi imela svoje finance, žandarmerijo, sodstvo, davčno upravo in državni zbor. Leta 1923 so priznali jugoslovanske narode in pristali na federativni pro-

gram tudi jugoslovanski komunisti. Ing. Drago Gustinčič je leta 1924 pristajal celo na slovenski odhod iz eventualne balkanske federacije, če bi se osnovala v Evropi kakšna socialistična federacija. Konec dvajsetih let je krepitev slovenske popolne narodne individualnosti in lastne državnosti znotraj obstoječih državnih meja zagovarjal tudi liberalni politik Ivan Pucelj. V tridesetih letih so podobna načela zagovarjali Dragotin Lončar, Ivan Prijatelj, Lojze Ude in Josip Vidmar. Največjo politično težo pa so imela stališča SLS. Ta je vse od volitev 1923 nadgrajevala svoj avtonomistični koncept, predvidevala celo slovensko vlado in parlament. Skupne jugoslovanske zadeve, v državi bi bili tudi Bolgari, bi urejale le državljanstvo, zunanje in vojaške zadeve, denar, najvažnejša prometna sredstva in upravljanje za to potrebnih financ. To je seveda dokaj izdelan avtonomistični načrt, že veliko podrobnejši od onega iz leta 1848. Poudarjen je bil ob volitvah 1925 in 1927, zlasti pa v znamenit Ljubljanskih punkcijah 31. 12. 1932. SLS ga je v naslednjih letih še večkrat poudarila, možnost za slovensko avtonomijo pa je videla tudi v verjetnem nastanku banovine Slovenije po letu 1939. Z ustanovitvijo KPS 1937 so se pristašem avtonomističnih-federalističnih konceptov priključili tudi slovenski komunisti, pri katerih pa je težko ločiti strategijo in taktiko od resnih političnih načrtov, saj svojega izjemno centraliziranega jugoslovanskega organizacijskega principa KPJ, katerega del je bila KPS, ni opustila. V celoti lahko rečemo, da so se avtonomistične in federativne tendence preureditve slovenskega političnega položaja v tridesetih letih okrepile. Njihova pomanjkljivost je bila, da niso imele načrtov glede pridobitve slovenskega ozemlja, ki je bilo v Italiji in Avstriji. Idejo Združene Slovenije so v času med obema vojnama še največ uporabljali tisti, ki so s pomočjo številnih slovenskih emigrantov s Koroške in Italije mobilizirali vso

slovensko javnost v prizadevanjih za zaščito slovenskega življa v Avstriji in Italiji. Pri tem so lahko računali tudi na določeno politično, moralno in finančno pomoč jugoslovanske vlade in kralja, ki je v tamkajšnjih Slovencih videla zgolj Jugoslovane. Zelo se je pri tem angažirala tudi ljubljanska škofija, ker je bil škof Rožman sam begunec s Koroške.

Druga svetovna vojna ni postavila na kocko samo perspektive Združene Slovenije, ampak glede na načrte okupatorjev celo sam obstoj Slovencev. Dejansko pa so "izjemne zgodovinske okoliščine" ustvarile možnost, da v preurejanju mednarodnodnega razmerja sil znova iščejo možnost za njeno čimbolj optimalno realizacijo. Kljub državljanski vojni, ki je v prvi polovici leta 1942 izbruhnila na velikem delu nekdanjega jugoslovanskega dela Slovenije, se načrta nasprotnih slovenskih taborov glede Združene Slovenije nista bistveno razlikovala. Oba sta zagovarjala s slovenskim ozemljem razširjeno federativno Jugoslavijo. Politiki SLS v emigraciji so že 20. aprila 1941 postavili zahtevo po obnovitvi Jugoslavije, katere del bo Združena Slovenija. Doma pa je revoluciji nasprotni tabor glede prihodnosti Slovenije oblikoval svoja stališča septembra 1941. Predvidevali so obnovo Jugoslavije, ki pa mora postati federativna "v soglasju vseh njenih sestavnih delov na podlagi enakosti pravic in dolžnosti", katere "samostojen in ravnopraven sestavni del" "bodi svobodna Slovenija z vsem na podlagi narodnostnega načela pripadajočim gospodarskim in prometno zaokroženim ozemljem". Ta načela je spomladi 1942 prevzela tudi Slovenska zaveza, jeseni 1944 Narodni odbor za Slovenijo in udeleženci sestanka na Taboru 3. maja 1945. V emigraciji so bili prisiljeni slovenski politiki zaradi srbsko-hrvaških odnosov doma in v tujini razmišljati tudi o drugih rešitvah, vendar "Slovenci v emigraciji nejugoslovanskih rešitev (Miha Krek) niso pretirano naglašali in razširjali" (Bojan Godeša). Takim načrtom

Lavantinski knezoškof Anton Martin Slomšek
je imel velike zasluge za prenos škofijskega sedeža v Maribor.

so zelo nasprotovali tudi Angleži in tudi doma so jih zavračali.

Poleg jugoslovanskih okvirov iskanja uresničitve Združene Slovenije pa se je začela porajati tudi ideja njene uresničitve v samostojni državi. Vzrok za take nazore je bilo spoznanje o nezmožnosti dosledne uresničitve 2. točke programa Združene Slovenije, ki zahteva popolni kulturni razvoj na podlagi slovenskega jezika. Prvi jo je oblikoval žiga Vodušek v letih 1926/27, v tridesetih letih so se mu pridružile tudi nekatere samostojne slovenske študentske skupine. Leta 1941 so se zanj ogleli tudi v krogih Ehrlichovih stražarjev. Ti so pri tem zasledovali tudi možnost kar najugodnejše realizacije tudi prve točke programa Združene Slovenije. Rešitev zanj so videli v nekakšni srednjeevropski katoliški federaciji ali lastni državi. Lambert Ehrlich

je sestavil v tem smislu Slovenski program. V ZDA je to idejo nekaj časa širil p. Kazimir Zakrajšek. Pri tem je sprva užival tudi določeno podporo Natlačena, škofa Rožmana in Ehrlicha. Samostojno slovensko državo je predlagal Allanu Dullesu v Švici leta 1944 polkovnik Vladimir Vauhnik, v Rimu pa zahodnim zaveznikom dr. Miha Krek in dr. Ciril Žebot, ki sta to ponovila pri ameriški in britanski vladi še naslednje leto. Ti predlogi so povezani predvsem z prizadevanji, da bi preprečili v Sloveniji prevzem oblasti s strani komunistov. Zahodne zaveznike so skušali pridobiti s poudarjanjem pomena Trsta, katerega naravno zaledje je slovensko ozemlje.

OF, v kateri je imela vodilno vlogo KPS, je vztrajala na programu Združene Slovenije na načelu pravice do samodločbe slovenskega naroda, kar je predpostavljalo tudi pravico do

odcepitve. To je treba razumeti v smislu komunistične vizije družbe in pričakovanih novih mednarodnih razmer. V začetku komunisti niso verjeli v obnovo Jugoslavije, zato je njeno omenjanje v temeljnih točkah OF iz konca leta 1941 dvoumno. Njene zagovornike so označevali kot zagovornike velikosrbskega hegemonizma in unitarizma. Po I. zasedanju AVNOJ-a v Bihaču 1942 pa je OF zagovarjala jugoslovansko perspektivo Slovencev. Načela o federativni obliki nove države so zmagala šele neposredno pred II. zasedanjem AVNOJ-a. E. Kardelj si je prizadeval, kljub nasprotovanju v ostalih delih Jugoslavije, da bi vztrajali na principu pravice narodov do samoodločbe, saj so na njegovi osnovi v Kočevju 16. 9. 1943 priključili "Slovensko Primorje k svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji", kar je bilo, kljub deklarativnosti, izjemno pomembno za Združeno Slovenijo. Tako revolucionarni kot protirevolucionaren tabor (»domobranska« slovenska gimnazija v Gorici) sta s širjenjem svoje aktivnosti na Primorsko praktično dokazovalo svojo privrženost ideji Združene Slovenije, vendar je partizanskemu gibanju treba priznati, da je bilo s širjenjem dejavnosti na Koroško in pohodom v Beneško Slovenijo leta 1944 pri tem doslednejše.

Dnevi oziroma tedni neposredno po koncu II. svetovne vojne so nakazovali v vsej slovenski zgodovini najboljše možnosti za realizacijo teritorialnega obsega Združene Slovenije. Žal pa so se zelo hitro pokazale posledice izrazite ideološke opredelitve partizanstva, ki je peljalo tudi na eno najbolj obrambnih (sovjetskih) pozicij v hladni vojni. Zelo hitro pa se je pokazalo, da na severu ni upanja za spremembo meja, na zahodu pa so bile velike spremembe, žal pa so Trst s širšo okolico, del prave slovenske obale ter velik del Goriške z Gorico, Beneško Slovenijo in Rezijo ostali izven Slovenije oziroma Jugoslavije. Na najbolj zahodni del nekdanje

Kranjske z Belopeškimi jezeri vred so enostavno pozabili. Dejstvo, da ni prišlo do sprememb meja v Prekmurju, kjer bi bilo smiselno in možno menjati del madžarskega ozemlja za porabske Slovence, kaže na razkorak med načeli in prakso. Glede na dejstvo, da je bila povojna jugoslovanska notranja in zunanja politika popolnoma podrejena ideologiji, se ne bo mogoče nikoli otresti očitkov, da ne bi bilo mogoče v drugačnih razmerah na mirovnih pogajanjih doseči kaj več (Gorica). V smislu zahtev Združene Slovenije je potrebno negativno ocenjevati ne le pariško mirovno konferenco, ampak tudi avstrijsko državno pogodbo kot Londonski in Osimski sporazum, saj so bila pravna zagotovila za varstvo slovenskih manjšin neučinkovita. Slovenija je v veliki meri samostojno, za zvezno zunanje ministrstvo so bili pripadniki manjšine običajno moteče breme v urejanju midsosedskih razmer, v veliki meri pomagala njenim pripadnikom, pri čemer pa je premalo pazila na nekatere ideološke in gospodarske zlorabe te pomoči. Pri tem je vrsto let izhajala iz načel Združene Slovenije, ob koncu jugoslovanske države pa je ta princip zamenjalo sklicevanje na enotnost slovenskega kulturnega prostora. Poučanje Združene Slovenije je motilo celo nekatere najvidnejše slovenske politike (S. Dolanc).

Slovenija, ki je postala del nove Jugoslavije, ni bila Združena Slovenija v smislu zahtev iz leta 1848, dobila pa je elemente državnosti z parlamentom, ustavo, prezidijem kot šefom republike in vlado. Imela je tudi pravico do odcepitve. Kljub številnim atributom slovenske državnosti, ki jih je imela republika Slovenija v federalni Jugoslaviji, in skoraj popolni kulturni avtonomiji, pa so bile vse te pravice odvisne ne toliko od ustave kot pogledov komunistične partije, ki je o vsem dejansko odločala na podlagi načel demokratičnega centralizma. Državnost so dejansko

zmanjševali jugoslovanska ureditev gospodarstva, obrambe in državne varnosti in vodenje zunanje politike. Zvezne ustavne reforme so do leta 1968 z ukinitvijo republiškega prezidija in poudarjanjem samoupravljanja, komunalno ureditvijo, zmanjševanjem pomena zveznega zbora narodov, poudarjanjem socialistične samoupravnih narave države namesto federalnosti tudi formalnopravno zmanjševale državnost republik, namesto narodne zavesti so vse bolj poudarjali socialistični samoupravni jugoslovanski patriotizem. Ustavna dopolnila iz let 1968 in 1971, zlasti pa 1974 so ponovno okrepila vlogo in državnost republik, predsedstvo je predstavljalo šefa države, kar je vsebinsko polno lahko zaživelo šele po Titovi smrti.

Slovenija je bila zaradi svoje gospodarske razvitosti eden glavnih vlečnih konjev jugoslovanskega gospodarstva, kar je kmalu pri mnogih njenih državljanih in celo najvišjih političnih vzbudilo občutke njenega izkoriščanja. Najbolj so ta spoznanja prišla do izraza ob obračunu jugoslovanskega partijskega vodstva z liberalizmom in nacionalizmom oziroma v Sloveniji s Stanetom Kavčičem in njegovimi pristaši. Bolj kot gospodarske težave jugoslovanske federacije, ki se ni mogla prilagajati gospodarski vlogi republik, pa so državo spodjedali poskusi centralizma in unitarizma na izobraževalnem in kulturnem področju, na kar so najbolj ostro reagirali ravno Slovenci. Pri tem so Slovenci ne glede na politično pripadnost vztrajali na svoji evropski civilizacijski tradiciji, ki ji pripadajo od svojega nacionalnega osamozaveščanja naprej in ki je pomagala ustvariti program Združene Slovenije.

Vse nezadovoljstvo s slovenskimi gospodarskimi in kulturnimi perspektivami v jugoslovanski federaciji je koncem osemdesetih let 20. stoletja povzel idejno silno heterogen krog slovenskih izobražencev okoli Nove revije. V najširši slovenski javnosti je naletel na tak odmev, da ga oblast, kljub zahtevam iz

Beograda, ni mogla in hotela nevtralizirati. Nerešljiva kriza, ki je zajela vzhodni blok, padec berlinskega zidu in zlom evropskega komunizma so ponovno ustvarjali izredne mednarodne razmere, ki so ustvarile možnost za dokončen prehod ideje Združene Slovenije v samostojno slovensko državo. K njeni teoretični uresnitvi je pripomogla "pisateljska ustava", k potrebni politični enotnosti Slovencev proces proti četverici, izglasoval pa jo je plebiscit 23. 12. 1990. DEMOS-ova vlada, ki je odigrala ključno vlogo, je znala izkoristiti mednarodne razmere in uveljaviti rezultate uspešne desetdnevne vojne 1991 in pridobiti ustrezno podporo mednarodne javnosti, ki so ji začela slediti tudi diplomatska priznanja.

K slovenskemu osamosvajanju in razmeroma hitremu mednarodnemu priznanju je nemalo prispevala tudi slovenska politična in ekonomska emigracija. Izhajala je iz programa Združene Slovenije. Prav zaradi njene izredno bogate publicistične dejavnosti, tisk je ilegalno prihajal tudi v Jugoslavijo, kupovati pa ga je bilo mogoče tudi v Trstu, Gorici in Celovcu, so jim po opuščanja golega antikomunizma, z opozarjanjem na kvarne gospodarske, kulturne, moralne in politične posledice slovenskega vztrajanja v Jugoslaviji, z gospodarskimi analizami, ki so kazale na vse večje zaostajanje Slovenije za zahodno Evropo, prisluhnili tudi številni mlajši ekonomski emigrantje iz vrst inteligence, zlasti tehnične. Dejansko je slovenska emigracija dopolnila program Združene Slovenije z ekonomsko vsebino. Čeprav slovenska emigrantska politična publicistika ni neposredno ogrožala režima v Jugoslaviji, pa je s seznanjanjem lastnih sredin o Slovencih vzpodbudila vrsto revij in znanstvenih združenj, med katerimi je najbolj znano Society for Slovene Studies v Ameriki. Ideja uresnitve Združene Slovenije, poleg jezikovno-kulturnega je bil vse pomembnejši ekonomski moment, v okviru samostojne slovenske države je tako našla pristaše tudi

pri številnih potomcih slovenskih izseljencev, ki niso znali več slovensko.

Glede na vse težje gospodarske in kulturne razmere v Jugoslaviji, Slovenci so relativno vse bolj zaostajali za Evropo, ki so začele ogrožati prihodnost slovenskega naroda v smislu druge točke programa Združene Slovenije, se je v Sloveniji vse bolj krepilo prepričanje o nujnosti samostojne slovenske države kot najbolj optimalne realizacije ideje Združene Slovenije. Vse to je bilo zelo pomembno po letu 1990 za seznanjanje mednarodne javnosti o obstoju slovenskega kot posebnega naroda v Jugoslaviji ter ob iskanju pomoči za mednarodno priznanje samostojne slovenske države. Pri tem so bili zelo aktivni tudi številni delavci v evropskih državah, ki so tamkajšnja zunanja ministrstva dobesedno zasuli s pisnimi zahtevami.

Republika Slovenija kot samostojna država ima svoje idejne začetke v programu Združene Slovenije iz leta 1848, ne pomeni pa njegove popolne uresničitve in jo še vedno obvezuje za skrb do slovenske manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem.⁶

Vključitev Slovenije v Evropsko zvezo je nedvomno eden prelomnih trenutkih slovenske zgodovine, ki ponovno odpira vprašanje Združene Slovenije. Verjetno bomo dejansko prelomnost šele spoznali. Nekateri celo vidijo njeno delno uresničitev, kar pa je površno gledanje, saj smo bili vsi Slovenci pod istim vladarjem, to bi bil danes evropski parlament, že v letih 1814 – 1866. Temeljni pogoj za Združeno Slovenijo ni ravno suverena slovenska država, čeprav je to verjetno najbolj idealna oblika, ampak življenje vseh Slovencev, izseljenci sodijo v drugo kategorijo, v eni državni (samoupravni) upravni enoti, kjer je slovenski jezik na vseh področjih javnega življenja uraden, in imajo svoj parlament. Ali bo to mogoče uresničiti v okviru kakšne regije znotraj združene Evrope, pa je že stvar politike, ne pa zgodo-

vine. Vsekakor pa je to načelo, ta cilj, treba imeti stalno v zavesti, četudi tega uradna politika, kot na primer sedanja slovenska, ni sposobna artikulirati.

1. Ivan Cankar, Slovenci in Jugoslovani, *Zbrano delo*, 25. knjiga, Ljubljana, 1976, str. 231.
2. Star izraz je Zedinjena Slovenija. Osebo na ne uporabljam, ker ga čutim kot jezikovno zastarelega, »ilirskega«, hkrati pa me v njegovo zavračanje silijo tudi tisti, ki zavestno, ideološko vztrajajo pri njem zaradi nekakšne politične in državne jugonostalgije.
3. Jakob Müller, Raba imena Slovenci v 16. stoletju, v: *Škrabčeva misel 4*, Kostanjevica – Nova Gorica, 2003, str. 21 – 41.
4. Urban Jarnik, Andeutungen über Kärntens Germanisierung, Carinthia, 1826.
5. Druga izdaja, Ljubljana, 1957, str. 227.
6. O tu obravnavani problematiki obstoji obširna literatura. Naj navedem samo izbor novejših: Vasilij Melik, Ideja Zedinjene Slovenije 1848–1991, v: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej, Ljubljana, 1998; Vasilij Melik, Slovenski državnopravni programi 1848 – 1918, v: *Slovenci in država*, Ljubljana, 1995, str. 67 – 72; Ciril Ribičič, Republika Slovenija v ustavah jugoslovanske federacije, prav tam, str. 355 – 360; Bogdan Novak, Geneza slovenske državne ideje med emigracijo, prav tam, str. 295 – 305; Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon*, Ljubljana, 1992; Stane Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*, Ljubljana, 1999; Jurij Perovšek, Pogledi slovenske politike na jugoslovansko državo v letih 1918 – 1941, v: *Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji*, Ljubljana – Skopje, 1999, str. 9 – 28; Miroslav Stiplovšek, Prizadevanja za uveljavitev slovenskega avtonomizma od vidovdanske ustave do leta 1941, prav tam, str. 29 – 48; Bojan Godeša, Slovenci in jugoslovanska skupnost v letih 1941 do 1945, prav tam, str. 71 – 85; Aleš Gabrič, Prvi odmevnejši spor med Beogradom in Ljubljano v Federativni Jugoslaviji, prav tam, str. 121 – 136; Božo Repe, Ustavna osamosvojitve Slovenije, prav tam, str. 137 – 154; Tine Hribar, Nova, osamosvojitvena volja Slovencev, prav tam, str. 279 – 294; Janko Pleterski, *Osvobodilna fronta Slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije*, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 6, 1966, 1–2, str. 233–244; Bojan Godeša, *Pobuda patra Kazimirja Zakrajška za ustanovitev samostojne slovenske države poleti 1941*, Prispevki za novejšo zgodovino 29, 1999, 2. zv., str. 103 – 122. V njej so navedena tudi starejša standardna dela.